

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра психології та
соціальної роботи

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ
У ДИТЯЧОМУ САДКУ»**

Виконала:

студентка групи ПС-22

Плоска Ольга Володимирівна

Перевірив:

к.психол.н., доцент

Гірняк А.Н.

Тернопіль – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	5
1.1. Соціалізація особистості дошкільника як науково-психологічний феномен.	5
1.2. Фактори соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка	13
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО САДКА.....	19
2.1. Організація і проведення експериментального дослідження	19
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження	24
Висновки до розділу 2	31
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	34
ДОДАТКИ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Потреби суспільства в самостійній, творчій, ініціативній особистості визначають нові параметри перебігу соціалізації, висувають підвищені вимоги до її суб'єкта щодо формування нових моделей соціальної поведінки, конструювання персональної системи цінностей, унаслідок чого перед педагогічною наукою постає потреба переосмислення й перегляду традиційних настанов у соціалізації дитини. Серед причин, що актуалізують розробку проблем соціалізації, виокремлюють: розширення меж соціалізації та зміну уявлень про цей процес, що викликане євроінтеграцією України; зміцнення статусу дитини у суспільстві; необхідність забезпечення активного пристосування дітей до нових соціальних умов, набуття соціально-емоційної рівноваги та стійкості до впливу змінних умов соціуму.

У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості як результат її соціального розвитку та виховання, досягнення оптимальної форми соціальної активності та компетентності, що дає змогу дитині бути активним перетворювачем власного життя та довкілля, мати право свободи вибору і ставати суб'єктом власної життєдіяльності. У зв'язку з цим дошкільному навчальному закладу відводиться особлива роль – спільно з сім'єю стати провідною соціальною інституцією соціалізації, яка забезпечує запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довкіллі.

Першорядного значення вищесказане набуває, коли йдеться про соціалізацію особистості у дошкільному дитинстві, дослідження якого посідає особливе місце у педагогічній і психологічній науці, трактуючись науковцями як період первинного фактичного становлення особистості, коли конструюється образ соціального світу, розвивається соціальна активність, закладається базис особистісної культури, усвідомлення себе як індивідуальності, формується ставлення до інших людей і до світу в цілому.

У сучасній психологічній науці утверджується необхідність створення таких відносин, які були б здатні забезпечувати адекватну соціалізацію вихованців дошкільного навчального закладу. На сучасному етапі проблема забезпечення належного рівня соціалізованості дитини дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу набуває особливого значення. З огляду на це особливої значущості набуває дослідження соціально-психологічних особливостей соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка. Це зумовлює актуальність теми курсової роботи.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості цього процесу в умовах дитячого садка.

Метою курсової роботи є дослідження соціально-психологічних особливостей соціалізації дітей у дитячому садочку.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан розробки проблеми соціалізації дітей дошкільного віку в соціально-психологічній літературі.
2. Визначити соціально-психологічні передумови соціалізації дітей дошкільного віку.
3. Виявити фактори соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка.
4. Емпірично обґрунтувати соціально-психологічні особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка.

Методи дослідження: аналіз, синтез, класифікація, систематизація та узагальнення даних соціально-психологічної літератури, психологічні спостереження, тестування, якісний і кількісний аналіз емпіричних даних.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Соціалізація особистості дитини дошкільного віку як науково-психологічний феномен

Соціалізація (від лат. *socialis* – «суспільний») – процес становлення особистості, засвоєння особистістю мови, соціальних цінностей і досвіду (норм, зразків поведінки), культури, властивих суспільству, соціальній спільності, групі, відтворення й збагачення їм соціальних зв'язків і соціального досвіду. Соціалізаційний процес – найважливіше, багатоаспектне явище в житті людства. У ході його відбувається формування покоління майбутнього під впливом таких факторів, як сім'я, засоби масової комунікації, спілкування, дитячі громадські організації й т.д. – саме тому увага до нього філософів, психологів, педагогів, соціологів, політологів. Із цього погляду історичний зміст і минуле соціалізаційного процесу вимагають вивчення.

Оптимальна інтеграція особи із соціумом визначається не тільки генетично переданою інформацією, але й стає можливою внаслідок набутих знань і досвіду. Зміст соціалізаційного процесу визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів світового рівня культури, загальнолюдських цінностей; з іншого – ставленням до цього самого індивіда, актуалізацією особистого «Я», розкриттям власного творчого потенціалу. Соціалізація відбувається у взаємодії з великою кількістю різноманітних умов або факторів, груп, організацій, агентів, за допомогою різних механізмів, з яких виокремлюють традиційний, інституціональний, міжособистісний [8, с. 10].

Про активність вивчення соціалізаційного процесу свідчить уже той факт, що з'явилася велика кількість словників, що визначали соціалізацію як: «процес засвоєння й подальшого розвитку особистістю соціально-культурного досвіду»; «процес засвоєння особистістю протягом його життя соціальних норм і культурних цінностей того суспільства, до якого він належить»; «процес

становлення особистості, навчання й засвоєння особистістю цінностей, норм, настанов, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній спільності, групі»; «складний процес входження особистості в соціум. З одного боку, включає засвоєння певної системи цінностей (норм, зразків, знань, уявлень), що дозволяють індивідам функціонувати як членам співтовариств. З іншого боку – процес знаходження власного соціального досвіду й активного самотворення особистості»; «процес перетворення особи в члена сучасного їй суспільства, для якого характерне прийняття й успадкування його цінностей, норм, культури, володіння мовою й соціальними навичками, здійснення прав і обов'язків у різноманітних соціальних взаємодіях» [20, с. 49-50].

Існують різні підходи до проблеми соціалізаційного процесу. У роботі Ф.Г. Гіддінгса «Теорія соціалізації» (1887) термін «соціалізація» застосовується в значенні, близькому до сучасного: «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя».

В. Сухомлинський писав: «Процес прилучення особистості до суспільства й, отже, процес її формування називають соціалізацією» [13, с.4].

Соціалізація – процес, за допомогою якого особистістю засвоюються норми його групи таким чином, що через формування власного «Я» проявляється унікальність даною особистості як особистості, процес засвоєння особистістю зразків поведінки, соціальних норм і цінностей, необхідних для його успішного функціонування в даному соціумі [10, с. 31].

Соціалізація – процес засвоєння й активного відтворення соціального досвіду, оволодіння навичками практичної й теоретичної діяльності, перетворення реально існуючих відносин. Соціалізація здійснюється під впливом процесів спілкування, виховання у навчально-виховних установах і під впливом стихійних чинників (сім'я, вулиця) [30, с. 87].

Отже, висловлене багатьма науковцями визначення поняття «*соціалізація особистості*» дає змогу розглядати її як двобічний процес взаємодії особи і соціального середовища, тобто включення її в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду, а також самостійного відтворення цих відносин, у ході яких відбувається формування неповторної особистості.

Як зазначав О. Леонт'єв, дошкільне дитинство є початком фактичного становлення особистості, розвитку активності як чинника світопізнання, засвоєння соціального досвіду поколінь, видів і способів практичної діяльності. Саме завдяки віковим особливостям цього вікового періоду – емоційній чутливості дітей, допитливості, здатності до наслідування – створюються сприятливі умови для формування особистості [18, с. 109].

Відомо, що в дошкільному віці починає складатися важливе особистісне утворення – базисна довіра до світу (Е. Еріксон) та уявлення дитини дошкільного віку про надійність дорослих, емоційна близькість з ними. Завдяки цьому у дитини дошкільного віку формується відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей. Сьогодні заклад дошкільної освіти перестає бути «школою для маленьких» і поступово перетворюється на «інститут соціалізації», основне призначення якого – бути посередником між дитиною дошкільного віку як мікрокосмом і широким світом як макрокосмом, у який їй належить гармонійно увійти, визначити в ньому своє місце, налагодити продуктивні стосунки з новим колом людей, почуватися тут компетентною, життєрадісною [31, с. 1].

Кожна дитина-дошкільник, збагачуючи себе традиціями, нормами і способами співволодіння з важкими ситуаціями, які сформовані дитячим співтовариством, проживає повноцінний дитячий досвід. Саме це дозволяє їй легко входити у взаємодію з однолітками і розуміти будову життя (формувати картину світу), у відповідності зі своїм віком. М. Осоріна виділяє три головних фактори, що визначають формування дитиною дошкільного віку певного світосприйняття в процесі дорослішання: 1) вплив «дорослої культури», активними провідниками якої є спочатку батьки, а потім й інші вихователі; 2) особисті зусилля самої дитини-дошкільника, що виявляються в різних видах її інтелектуально-творчої діяльності; 3) вплив дитячої субкультури, традиції якої передаються з покоління в покоління дітей і значимі в розумінні дітьми-дошкільниками того, як освоїти навколишній світ [10, с. 32].

У реаліях сьогодення в Україні розвиваються науково-практичні освітні напрями, в основі яких – європейський досвід вільного розвитку дитини-

дошкільника. На підставі означеного пояснюється звернення до розгляду проблеми соціалізації дітей у зарубіжних системних педагогічних технологіях М. Монтесорі, С. Френе, Р. Штайнера, О. Декролі, які виникли на початку ХХ століття, ґрунтуються на ідеях раннього соціалізаційного процесу, вільного виховання, прагнення дати дітям-дошкільникам можливість досягнути соціальної ідентичності.

Учені визначають дитинство як самоцінність, як особливо важливий період життя особи для становлення її як особистості; у їхніх концепціях прослідковується потреба в пошуку нових механізмів сприяння успішному соціалізаційному процесу на початкових етапах життя; намагання вирішити проблему «дитина-дошкільник і суспільство»; переконання, що освіту необхідно зробити фактором соціального прогресу [14, с. 59].

Для повноти здійснюваного аналізу категорії «соціалізація» виокремлено дослідження, у яких подано результати фундаментального характеру. Серед науковців, які додали фундаментальних наукових знань у досліджувану проблему, – В. Бочарова, Т. Василькова, Ю. Василькова, І. Зверева, Л. Коваль, А. Мудрик. Головними постулатами взято положення про соціалізацію як:

- 1) процес розвитку особи у взаємодії зі світом (А. Мудрик);
- 2) мету і специфічну діяльність педагогічного суб'єкта, тобто як особливу педагогічну дію (Н. Лавриченко);
- 3) цілісний соціально-педагогічний феномен, що має специфічні педагогічні ознаки – мету, зміст, форми й технології реалізації, кінцевий результат – рівень соціалізованості особистості (С. Савченко);
- 4) процес входження особи у світ конкретних соціальних зв'язків, і освоєння соціального як загальної характеристики людства (Д. Фельдштейн);
- 5) процес взаємодії особи з навколишнім середовищем шляхом зміни її адаптацій в кожній зі сфер життєдіяльності, що триває упродовж всього життя (М. Лукашевич);
- 6) процес оволодіння особистістю соціальним досвідом, де в цілісну систему поєднуються діяльність та спілкування дитини-дошкільника, а також зміст і структура самосвідомості (Н. Голованова).

Узагальнені теоретичні положення є базовими для розв'язання завдань означеної проблематики соціалізаційного процесу особистості на етапі її соціального становлення у дошкільному дитинстві.

Розглядаючи проблему соціалізаційного процесу, М. Євтух розвиває діалогічну концепцію й відокремлює такі рівні цього процесу: відношення «я – я» – внутрішній діалог, умова формування самосвідомості та самооцінки дошкільника; в «я – ти» – царина формування морального почуття, почуття любові, ненависті, дружби; в «я – ми» – царина виховання у дошкільника національної свідомості, класового почуття, почуття гуртової солідарності; в «я – людство» – умова усвідомлення своєї приналежності до людського роду, джерело філософсько-історичних рефлексій; в «я – друга природа» – царина оцінки світу речей; в «я – природа» – царина прояву найрізноманітніших інтересів дошкільника; в «я – універсум» – царина формування світогляду релігійних і філософських вчень [19, с. 112-113]. Цей підхід є своєрідним узагальненням сучасних підсумків аналізу, і постановку системи конкретно-наукових проблем її вивчення.

Протягом перших шести років життя дитина дошкільного віку за допомогою дорослих оволодіває наукою та мистецтвом інтеграції у суспільство. Цей процес називається соціальною адаптацією і пов'язаний з формуванням самосвідомості, освоєнням рольової поведінки, оволодінням навичками самообслуговування, елементарними формами самоконтролю. Соціалізація як процес освоєння дитиною дошкільного віку правил і норм, необхідних їй для нормального функціонування в соціумі, здійснюється різними шляхами: стихійно, в результаті несанкціонованих впливів, поза планами і контролем дорослих; у ході відносно спрямованого і контрольованого батьками і педагогами процесу; внаслідок самовиховання (бажання і здатності дитини дошкільного віку змінюватися на краще, позбуватися певних вад, оволодівати вміннями, долаючи перешкоди) [10, с. 33].

Соціальний розвиток дитини дошкільного віку є процесом поступового входження в нове соціальне середовище, під час якого доводиться послідовно долати різні фази свого становлення як соціальної істоти:

1) *на першій фазі* дитина дошкільного віку освоює різноманітні соціальні ролі (статеві, сімейні, громадянські; засвоює соціальні норми і культурні цінності, оволодіває відповідними формами і способами діяльності. Він реалізує об'єктивну необхідність проявити типову, характерну для більшості людей поведінку, намагається «бути, як усі». Це – фаза адаптації дитини дошкільного віку до соціуму, період втрати певних індивідуальних рис заради входження у бажану соціальну групу;

2) *друга фаза* породжується загостреною суперечністю між досягнутим дошкільником результатом адаптації і незадоволеною потребою проявити свою індивідуальність, виділитися з-поміж інших, проявити власне «Я» і зберегти своє обличчя, своєрідність, не розчинитися в соціальній групі:

3) *на третій фазі* відбувається інтеграція дитини дошкільного віку з групою ровесників: особистість дошкільника, що розвивається, прагне проявити індивідуальні якості, які відповідають груповим інтересам і водночас засвідчують її особистий внесок як члена колективу в загальну справу; завдяки трансформації «Я» у «Ми» відбувається зростання соціальної групи як спільності взагалі і кожного її члена зокрема [2, с. 168-169].

У дитини молодшого дошкільного віку переважають процеси пристосування і типізації, оскільки основним завданням є збагачення соціального досвіду. У старшому дошкільному віці на фоні цих процесів усе більшого значення набуває прагнення дитини дошкільного віку проявити самостійність, відстояти власну думку, прийняти самостійне рішення, зберегти власне обличчя в групі ровесників [14, с. 107].

Старший дошкільник уже певною мірою утвердив свою позицію серед інших людей, визначився із своїм статусом у дитячому соціумі, усвідомив, що суспільство є організацією, яка об'єктивно існує, та в якій його «Я» співвідноситься з іншими «Я». Якщо в житті дітей молодшого дошкільного віку зміст, форми, інтенсивність, тривалість взаємодії з ним визначали переважно дорослі люди (здебільшого рідні та близькі дитини), то старший дошкільник сам, відокремивши власне «Я», дедалі активніше вступає в контакт, ініціює взаємодію, вибірково ставиться до налагодження спільної діяльності [23, с. 91].

Дитина дошкільного віку може виявитися жертвою соціалізаційного процесу, якщо в процесі адаптації до суспільних вимог атрофується здатність протистояти негативним, руйнівним (для здоров'я, самопочуття, настрою) впливам соціального довкілля. Надмірно конформна дитина дошкільного віку (яка розчинилася в соціумі, повністю залежна від думок, оцінок, розпоряджень інших людей) та дитина дошкільного віку з проявами девіацій (неадаптована до суспільства, з відхиленнями у поведінці, схильна до асоціальних вчинків – агресії, сварок, образ, фізичного тиску на інших, тютюнопаління, жебрацтва тощо) – типові жертви соціалізаційного процесу.

Результатом соціалізаційного процесу дитини дошкільного віку є *соціалізованість* – сформованість у загальному вигляді рис і соціальних якостей, які дають дитині-дошкільнику змогу почуватися комфортно серед людей, орієнтуватися в людському довкіллі, вибірково ставитися до нього, визначатися зі своїми пріоритетами та статусом. До характеристик особистості дошкільника, які засвідчують успішну соціалізацію, відносять:

- здатність дитини дошкільного віку проявляти гнучкість, змінювати свої ціннісні орієнтації, якщо це доцільно;
- уміння дошкільника збалансовувати власні інтереси і вимоги своєї соціальної ролі;
- вибіркове ставлення дошкільника до соціальних ролей, надання переваг деяким з них;
- не лише орієнтація дошкільника на конкретні вимоги, а й розуміння елементарних моральних цінностей [24, с. 25-26; 34a].

Сучасні вчені Л.Артемова, А.Богущ, О.Савченко наголошують на необхідності визнати активними суб'єктами виховного процесу не тільки особистість дитини-дошкільника, але і педагога, і батьків, і суспільство в цілому. Для ефективного соціалізаційного процесу підростаючого покоління необхідна узгодженість між сім'єю і соціальним довкіллям. Важливою умовою цієї узгодженості є наявність спільної системи цінностей. Саме вона становить зміст соціалізаційного процесу дитини дошкільного віку в сім'ї та у школі, визначаючи ефективність їх взаємодії у національному вихованні [3, с. 4].

Отже, соціалізаційний процес є двобічним процесом взаємодії дошкільника і соціального середовища з метою включення її в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду, а також самостійного відтворення цих відносин, у ході яких відбувається формування неповторної особистості. Соціалізація дитини дошкільного віку відбувається шляхом поєднання різних життєвих тенденцій – його намагання «вписатися» у незнайоме людське довкілля, оволодіти важливими для спільності рисами, визначити в колективі ровесників своє місце, проявити здібності, збалансувати прагнення до пристосування і уособлення, типізації та індивідуалізації, набуття суспільного досвіду і зростання самостійності. Становлення особистості дошкільника і є процесом індивідуалізації соціального простору життя.

1.2. Фактори соціалізації дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка

Відповідно до Концепції дошкільного виховання та Базового компоненту дошкільної освіти, заклад дошкільної освіти має стати «інститутом соціалізації», призначення якого – забезпечити фізичну, психологічну і соціальну компетентність дитини дошкільного віку від народження до шести років, можливість адаптації до унормованого існування серед людей, сформувати ціннісне ставлення до світу, навчити особистісного існування, озброїти елементарною наукою і мистецтвом життя.

Заклад дошкільної освіти як інститут соціалізації визначає характер соціалізаційного процесу дитини, основними завданнями якої є:

–розвиток у дитини дошкільного віку потреби і здатності сприймати себе в контексті взаємин з іншими людьми: співвідносити своє «Я» з іншими «Я» (дорослих, ровесників), знаходити спільне й відмінне, налагоджувати спілкування, радіти спільній діяльності, виконувати основні правила групи та визначати своє місце в ній, відчувати себе членом дитячого колективу;

–виховання в дитини дошкільного віку здатності диференціювати людей за різними ознаками: родинної належності, віку, статі, симпатії-антипатії, роду занять; поводитися відповідно до цього;

–розвиток уміння дошкільника ініціювати контакти з приємними людьми, встановлювати та підтримувати взаємодію з ними, налагоджувати спільну діяльність, радіти її результатам;

–формування у вихованців-дошкільників відчуття оптимальної дистанції (безпечної, комфортної) у стосунках з різними людьми – рідними, знайомими, чужими; навичок адекватної поведінки в чужому довірлі, коректної відмови від спілкування з незнайомими;

–сприяння освоєнню дитиною дошкільного віку основних соціальних ролей – представника певної статі, найменшого члена сім'ї, брата (сестри), онука, сусіда, товариша, вихованця, покупця, пасажира тощо; оволодіння відповідними стандартами поведінки;

–розвиток у дошкільника елементарної життєвої перспективи: уявлення про себе у минулому, теперішньому та ймовірному майбутньому;

–вироблення в дитини дошкільного віку вміння орієнтуватися у своїх основних правах і обов'язках: розрізняти їх, називати основні, керуватися цими знаннями у реальній поведінці;

–формування в дітей дошкільного віку здатності турбуватися про «власне місце», недоторканість «території свого Я», шанобливо ставитися до простору – «Я» ровесників і дорослих;

–учити дошкільника визначити межі соціально схвалюваної, прийнятної та соціально неприпустимої форм поведінки; вправляти в умінні регулювати і стримувати неприйнятну для оточення поведінку;

–стимулювати бажання дитини дошкільного віку бути визнаною авторитетними однолітками та дорослими; вчити орієнтуватися при цьому на власну самооцінку, довіряти своїм можливостям, розраховувати на себе;

–оснащення дітей різними засобами спілкування (усмішкою, поглядом, мімікою, виразними рухами і звуками), зображувальними (позами, діями наближення, віддалення, втручання, відштовхування), мовленнєвими (словами звернення, вітання, подяки, прохання, пояснення, запитування тощо);

–збагачення досвіду спілкування: створювати сприятливі умови для обміну інформацією і спільних дій дітей дошкільного віку, вправляти в умінні домовлятися, розподіляти функції, знаходити об'єднавче начало, поступатися, допомагати, проявляти безкорисливе лідерство, миролюбність, спокійно розв'язувати конфлікти, радіти та співчувати іншим [24, с. 25-26].

Дошкільний заклад освіти вперше відкриває перед дитиною дошкільного віку світ соціально-суспільного життя. Разом із родиною він бере на себе функції формування особистості. Дитина-дошкільник здобуває соціальний досвід постійно, а вихователь має постійно насичувати його змістом. Уся атмосфера дошкільного закладу освіти – поведінка дорослих, спілкування, спільна діяльність дітей – мають слугувати реалізації цієї мети. Ми в своїй виховній роботі намагались творчо, адекватно апелювати до почуттів і досвіду дітей, тактовно й делікатно обговорювати з ними питання, що їх хвилюють,

ненав'язливо й точно допомагати в ціннісному освоєнні світу людей.

Причому поряд із запланованими та підготовленими формами роботи доцільно використовувати всі події, які відбуваються поза планом. Нова іграшка, квітка, що розквітла, повернення товариша по групі після хвороби в дитячий садок і багато інших подій – усе це може стати для дітей предметом соціально-емоційного переживання та осмислення. Зміст соціальних відносин можна проілюструвати ситуаціями з досвіду дітей [16, с. 9].

Дитина дошкільного віку має усвідомлювати, що члени сім'ї пов'язані родинними зв'язками не лише із нею самою, а й між собою, незалежно від неї. Ситуація може бути такою: «Уявіть собі сім'ю: мама, тато, бабуся, син 10 років, донечка 5 років. Як зробити так, щоб у вихідний день усі відпочили?» Слід надавати дітям можливість визначати своє місце та право у розв'язанні сімейних справ: «Мама вважає так, тато – ось як. А що пропонуєш ти? Давай порадимося. Порадитися – означає, що кожен висловлює свою думку, а потім ці думки обговорюються та приймається спільне рішення».

Важливо, щоб діти дошкільного віку розуміли: взаємини людей – велика цінність, їх треба підтримувати та збагачувати. Слід учити розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, рахуватися з її інтересами: «Що відчуває людина, коли їй бажають здоров'я?», «Чи зрадив Петрик, коли ти привітав його з днем народження?», «Чому дівчинка заплакала, коли загубила свою іграшку?» та ін. Важливо показати зв'язок як позитивного в людських проявах (чесність, доброта, чуйність, допомога та ін.), так і негативного, щоб діти розуміли причини помилок і вміли аналізувати та виправляти їх. Скажімо, проводячи бесіду про чесність, можна запитати, чому діти кажуть неправду? (Бояться покарання; хочуть здаватися кращими, ніж вони є насправді; бажають мати те, на що не заслуговують). Отже, у правди є вороги: страх, заздрість, жадібність.

Для збагачення соціального досвіду дітей-дошкільників вихователі використовують вербальні моральні ситуації. Вони можуть мати вигляд розповіді про якийсь випадок. Діти повинні: закінчити розповідь; запропонувати кілька варіантів поведінки; оцінити вчинок. При цьому недоречними будуть прямі аналогії з поведінкою конкретних вихованців [27].

Сучасні діти дошкільного віку часто бувають агресивними, ворожими до тих, хто їх оточує, а відтак потребують спеціальних заходів для розвитку емоційної сфери. Працюючи в цьому напрямку, необхідно навчити дітей-дошкільників:

- розуміти свої почуття та почуття інших людей;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями життя, переживаннями та виразом обличчя людини;
- розрізнити і називати різні емоційні стани (радість, сум, подив, гнів);
- користуватися «Абеткою почуттів» (мімікою, жестами, інтонацією);
- відчувати настрій у музиці й кольорі;
- впізнавати схематичні зображення емоцій.

Реалізації цих завдань сприяє використання дошкільниками емоційно-експресивних вправ та ігор: «Збери чоловічка», «Який настрій у казки?», «Калейдоскоп емоцій», «Веселка настрою». Ці форми роботи поліпшують стосунки між дітьми дошкільного віку, сприяють розвитку емпатії, встановлюють теплу, доброзичливу атмосферу в колективі [32].

Така форма роботи, як гра-драматизація, також відіграє свою роль у формуванні емоційної сфери дошкільника. Підкріплюючи вимовлені слова реальними діями, рухами, або придивляючись і прислухаючись до того, що і як роблять однолітки, дитина дошкільного віку перетворюється у свого героя, переймається почуттями й сама вчиться переживати їх. Емоційна сфера, в свою чергу, є підґрунтям соціалізованості дітей дошкільного віку. Завдяки драматизації почуття переходять у дію, слова – у вчинки; формується активна життєва позиція, коли слово і діло нероздільні. Діти-дошкільники вчаться правильно користуватися інтонацією, мімікою, жестами, набувають вміння за зовнішніми ознаками визначати внутрішній стан персонажів. Це лягає в основу формування у них спостережливості, співчуття. До того ж, моделюючи стосунки між дорослими людьми, діти дошкільного віку вчаться поводитись у реальних ситуаціях [9].

Наприклад, в інсценуванні казки «Лисиця та Журавель» на роль Лисиці обирається дівчинка, на роль Журавля – хлопчик. Обов'язково звертаємо увагу

на те, що виконавиця ролі Лисиці має промовляти слова з хитрістю, насмішкувато, й звертатися не до дітей, а до свого партнера – Журавля. Драматизація епізоду й осягнення характеру персонажу збагачують мовлення зворотами, що характерні для народної мови. У казці «Ріпка» повторення слів: «Тягнуть собі, тягнуть, та витягнути не можуть!», – допомагає дітям швидко запам'ятати вислів, який римується з дією. Наприкінці закріплюють приказку: «У дружбі – сила». Діти дошкільного віку пояснюють її тим прикладом, що навіть маленька Мишка зіграла свою роль у колективній праці [27; 14a].

Також для ознайомлення дітей-дошкільників з правилами поведінки в різних ситуаціях необхідно застосувати такий розвивальний метод, як дидактична гра. Так, під час гри «Оцінка по заслугі» вправляють дітей дошкільного віку в умінні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поведінкою дітей та реакцією на неї дорослих і ровесників; збагачують уявлення про «схвалювані», «прийнятні», й «неприйнятні» форми поведінки. Дітям дуже подобається гра «Якби я був чарівником», в якій необхідно було «змінити» за допомогою чарівної палички ті якості в своїх друзях, які їм не подобались. Практично всі діти-дошкільники дають оцінки поведінці однокласників, замислюються над її причинами.

Для того, щоб стимулювати бажання дітей дошкільного віку об'єктивно себе оцінювати, визнавати сильні і слабкі сторони своєї поведінки; вправляти в умінні весело посміятися над собою, використовують ігри-розминки «Я не хвалько», «Відгадай за описом», оцінний коментар «Погляд зовні», психологічне інтерв'ювання, «Веселі хвилинки» [17].

Обґрунтована методика соціалізації дітей дошкільного віку в межах ЗДО показує досить високі результати. В процесі її проведення дошкільники стають більш уважними один до одного, помічають дії і настрої інших дітей, прагнуть допомогти і підтримати партнерів. Крім того, помітно знижується агресивність багатьох проблемних дітей-дошкільників, зменшується число демонстративних реакцій, замкнуті, сором'язливі діти частіше беруть участь в спільній грі. Діти-дошкільники починають краще взаємодіяти разом і самостійно вирішувати міжособистісні конфлікти.

Висновки до розділу 1

Соціалізація охоплює всі процеси прилучення до культури, навчання й виховання, за допомогою яких людина здобуває соціальну природу й здатність брати участь у соціальному житті. У соціалізаційному процесі беруть участь все оточення індивіда: сім'я, сусіди, дошкільний заклад, засоби масової інформації й т.д. Відтак соціалізацію визначено як двобічний процес взаємодії дошкільника і соціального середовища, тобто включення її в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду, а також самостійного відтворення цих відносин, у ході яких відбувається формування унікальної особистості. Результатом соціалізаційного процесу дитини-дошкільника є соціалізованість – сформованість рис і соціальних якостей, які дають дитині-дошкільнику змогу почуватися комфортно серед інших людей, орієнтуватися в людському доккіллі, вибірково ставитися до нього, визначатися зі своїми пріоритетами та соціальним статусом.

Основними завданнями закладу дошкільної освіти є створення умов для соціалізаційного процесу особистості дошкільника, різнобічного розвитку дитини дошкільного віку, учня, формування гармонійної особистості, збереження та зміцнення її фізичного та психічного здоров'я; формування основних норм загальнолюдської моралі; створення умов для здобуття дітьми дошкільного віку, учнями безперервної дошкільної та загальної середньої освіти в обсязі державних стандартів дошкільної та загальної середньої освіти, розвиток їхніх творчих здібностей і нахилів. До характеристик, які засвідчують успішну соціалізацію, відносять: здатність дитини-дошкільника проявляти гнучкість, змінювати свої ціннісні орієнтації, якщо це доцільно; уміння збалансовувати власні інтереси і вимоги своєї соціальної ролі; вибіркоче ставлення до соціальних ролей, надання переваг деяким з них; не лише орієнтація на конкретні вимоги, а й розуміння моральних та інших цінностей.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО САДКА

2.1. Організація і проведення експериментального дослідження

Метою експериментального дослідження було вивчення особливостей соціалізаційного процесу дітей дошкільного віку (5 років) в умовах ЗДО, з'ясування рівня їхньої соціалізованості, рівень психологічного дискомфорту. У дослідженні брали участь 20 дітей (10 хлопчиків і 10 дівчаток) ЗДО №35 м. Тернополя. Під час експерименту використовувалися проєктивні методики: «Кінестетичний малюнок сім'ї» та «Дім. Дерево. Людина», метою яких служить виявлення змісту й чинників соціально-особистісних проблем, особливостей сприйняття й переживання дитиною дошкільного віку своєї адаптованості, визначення відношення дитини дошкільного віку до дорослих.

Для дослідження змісту уявлень про себе, що існують в неусвідомленій формі та складають значну частину уявлень про себе у дошкільників, використовуються такі «проєктивні» тести, як психомалюнки. На думку дослідників, психомалюнки дозволяють пізнати внутрішні характеристики людини. Взаємозв'язки між окремими елементами малюнків є найбільш значущими для пізнання несвідомого. Малюнок дозволяє дослідити важливі етапи життя дошкільника, відрефлексувати внутрішнє самовідчуття та виразити його символами через форму і колір.

Психологи давно помітили, що, використовуючи проєктивні малюнкові техніки в роботі з дітьми-дошкільниками, необхідно брати до уваги певну специфіку дитячого внутрішнього світу. Одна із особливостей маленького клієнта полягає в тому, що йому в більшості випадків важко вербалізувати свої проблеми й переживання. Для нього природною є невербальна експресія, у тому числі й образотворча. Це особливо важливо, коли в дитини дошкільного віку є мовні розлади. Слід брати до уваги й те, що діти більш спонтанні і менш здатні до рефлексії своїх почуттів і вчинків. Їх переживання більш

безпосередньо, невимушено й жваво проявляються в зображувальній продукції, ніж у словах. Відображені в ній, воно легко доступні для сприймання й аналізу.

Вибір тематики малюнків – «Будинок-Дерево-Людина» і «Кінестетичний малюнок сім'ї» зумовлюється: 1) віковими особливостями досліджуваних. Зокрема, вказані об'єкти – будинок, дерево і людина – добре знайомі дітям; а тема «неіснуючої тварини» є новою та представляє неабиякий інтерес для дітей дошкільного віку; 2) малювання на сімейні теми сприяє активізації емоційних аспектів досвіду соціалізації, ставлення до пережитих ситуацій, суб'єктивного бачення себе та власних стосунків з найближчими дорослими людьми.

У випадку використання методики «Дім. Дерево. Людина» дітям-дошкільникам пропонується намалювати будинок, дерево і людину. Потім проводиться опитування по розробленому плану. Пропонований матеріал: чистий лист паперу, простій олівець, кольорові олівці і гумка. Для методики були виділені 8 показників: незахищеність, тривожність, недовіра до себе, почуття неповноцінності, ворожість, конфліктність, труднощі в спілкуванні й депресивність. Під час малювання фіксувалися послідовність зображення, спонтанні вислови, стирання, емоційні реакції. При необхідності інструкція повторювалася або використовувалося нагадування: «Те, що ти малюєш, відноситься до нашої теми?»

Якісний аналіз та інтерпретація класичної методики «Будинок-Дерево-Людина» Дж. Бука, може проводитися за допомогою монографії «Методика Б-Д-Л», опис якої міститься у збірнику «Альманах психологічних тестів. Малюнкові тести». Методичні підходи та інтерпретація результатів «проективного» тесту «Неіснуюча тварина», є ідентичними і описані в діагностичній літературі [5]. Під час проведення аналізу повинні враховуватися як окремі деталі, так і співвідношення між ними, пропорції, розміщення малюнка на аркуші, якість ліній тощо.

Фіксувалися також такі особливості малюнка сім'ї, як: послідовність зображення; склад намальованої сім'ї, послідовність зображення членів сім'ї; відстань між окремими членами сім'ї; відмінності зображення членів сім'ї; стиль спілкування в сім'ї; колірна гама; розташування малюнка на папері.

Інструкція. «Підпишіть, будь ласка, аркуші: ваше ім'я та прізвище, сьогоднішнє число, клас, у якому ви вчитеся. Візьміть олівець і намалюйте на цьому аркуші паперу будинок, дерево і людину у повний зріст – настільки добре, наскільки зможете. Ви можете намалювати будинок будь-якого типу, який вам захочеться. Можете стирати намальоване скільки завгодно, обмірковуюте малюнок стільки часу, скільки вам знадобиться. Тільки постарайтеся намалювати якнайкраще». Випробуваних звичайно не обмежують у часі та у виборі розмірів, образів і типів малюнка.

Поки досліджуваний малює малюнок, дослідник повинен звернути увагу на: інтервал часу з моменту надання дослідником інструкції до моменту, коли досліджуваний приступив до малювання; тривалість пауз, які виникали в процесі малювання; загальний час, витрачений досліджуваним на малювання всього малюнку; послідовність зображення деталей кожного малюнка (будинку, дерева і людини); всі коментарі (по можливості дослівно), мимовільно зроблені в процесі малювання; будь-яку емоцію (саму незначну) досліджуваного в процесі виконання тесту. Потім пов'язати це емоційний вираз з зображуваною в цей момент деталлю [37, с. 211-212].

Після малюнку проводиться опитування. Воно створює сприятливі умови для того, щоб досліджуваний, описуючи і коментуючи малюнок міг розказати про свої почуття, відносини, потреби і т.д., а також надає досліднику можливість прояснити будь-які незрозумілі аспекти малюнку.

Обробка результатів. Вважається, що кожний об'єкт (будинок, дерево або людина), намальований окремо або в композиції, необхідно розглядати як автопортрет, оскільки кожний випробуваний зображує його з якимись особливостями, що мають для нього з якихось причин істотне значення. Інтерпретація повинна проводитися з великою обережністю і у світлі максимально повної інформації про випробуваного і його навколишню обстановку (як у минулому, так і в сьогоденні). Інтерпретація значимих деталей і (або) способу їхнього зображення допоможе зрозуміти всі бажання, страхи, конфлікти, прагнення випробуваного. Особливим способом інтерпретації може бути порядок, в якому дошкільником виконується малюнок будинку, дерева і

людини. Якщо першим намальовано дерево, значить, основне для особи – життєва енергія. Якщо першим малюється будинок, то на першому місці – безпека, успіх або, навпаки, зневага цими поняттями.

Під час емпіричного дослідження виникла можливість простежити вплив сімейної психологічної атмосфери, яка панує в родині, на кожну дитину дошкільного віку, залучену до емпіричного дослідження. Для того, щоб вплинути на поведінку батьків з дітьми в сім'ї та з іншими членами родини, на стиль виховання, слід було одержати певні факти, окрім відгуків вихователів дитсадка. Для цього дітям пропонувалося зобразити на малюнку свою родину.

Застосування методики «Кінестетичний малюнок сім'ї» відбувалося з метою емпіричного дослідження впливу міжособистісних стосунків у сім'ї на соціалізацію дитини, виявлення конфліктності, тривожності, ворожості та почуття неповноцінності. Цей тест дає інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію дитини. Він допомагає виявити ставлення дитини дошкільного віку до членів сім'ї, сімейні стосунки. Відповідно до вимог методики, дітям пропонувалося намалювати свою сім'ю. Можливі два варіанти інструкції: «намалюй свою сім'ю» чи «намалюй себе і свою сім'ю». Ми надаємо перевагу першому варіантові, який дає дитині більшу свободу (зокрема право НЕ малювати себе взагалі). Після того, як малюнок завершено, дитину дошкільного віку просять ідентифікувати фігури.

Після виконання завдання ми прагнули одержати максимум додаткової інформації в ході бесіди з дитиною дошкільного віку з наступних питань:

- Скажи, хто тут намальований?
- Де вони знаходяться?
- Що вони роблять?
- Який у них настрій (або: їм весело або сумно, чому)?

При опитуванні фахівець повинен з'ясувати сенс намальованого дитиною дошкільного віку почуття: почуття до окремих членів родини, чому дитина дошкільного віку не намалював кого–небудь з членів сім'ї (якщо так сталося). Слід уникати прямих запитань, не наполягаючи на відповіді, так як це може індукувати тривогу, захисні реакції. Часто продуктивними виявляються

проектні питання (наприклад: «Якби замість пташки був намальований чоловік, то хто б це був?», «Хто б виграв у змаганнях між братом і тобою?» і т.п.).

Можна задати дитині для вибору рішення 6 ситуацій: 3 з них повинні виявити негативні почуття до членів сім'ї, 3 – позитивні.

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав з собою?

2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?

3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізати паперове плаття для ляльки), і тобі не щастить. Кого ти покличеш на допомогу?

4. Ти маєш квитків (на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?

5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?

6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся родина села грати, але вас однією людиною більше, ніж треба. Хто не буде грати?

Один хлопчик (5 років) не погодився виконувати завдання. Пояснення: «Не хочу! Можу намалювати щось інше, або піду гратися». Ми робимо висновок, що дитині неприємні стосунки, які склалися в родині; можливо, недавно трапилася якась подія в сім'ї, на яку дитина дошкільного віку так реагує.

2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження

Малюнкові проєктивні тести («Кінестетичний малюнок сім'ї», «Дім. Дерево. Людина» застосовувалися у роботі з дітьми дошкільного віку, які в силу вікових особливостей не завжди можуть описати свої почуття, стан душі і ставлення до значимих подій, що відбуваються. Це зумовлено недостатнім розвитком словникового запасу, невмінням правильно сформулювати свою думку, а часто й нездатністю зосередитися на своєму внутрішньому світі. Малюнок дитини дошкільного віку може розглядатися як інтерв'ю, отримане з допомогою художніх засобів, а відмінністю цього інтерв'ю є його проєктивний характер, оскільки в малюнку нерідко проявляються такі емоційні переживання дітей, які ними повністю не усвідомлюються або про які не хочуть розповідати.

Порівняльний аналіз малюнків дітей за даними проєктивними методиками «Малюнок сім'ї» та «Дім. Дерево. Людина» показав наступні результати (таблиці 2.1-2.7).

Таблиця 2.1

Симптомокомплекс – сприятлива ситуація розвитку

Виділені показники	Методика «Кінестетичний малюнок сім'ї» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Зображення всіх членів сім'ї	25%	10%
Зображення першими людей	55%	20%
Загальна діяльність всіх членів	30%	20%
Відсутність ізольованих членів	10%	20%
Хороша якість ліній	60%	40%

Отже, сприятлива соціальна ситуація, що включає зображення веселих дорослих, застосування яскравих відтінків, зображення спільної діяльності всіх дорослих, хорошу якість ліній, має невисокі показники в обох методиках, що взагалі нехарактерно для дітей, які живуть в благополучному оточенні.

Наявні малюнки, де дитина дошкільного віку «забула» зобразити дорослих. Наймовірніше, саме «забуті» персонажі і є джерелом її дискомфорту і переживань. Малюнків з конфліктною, «проблемною» атмосферою більше, аніж з радісною, гармонійною. Приміром, з-поміж 20 дітей лише четверо вклали у зображення дорослих позитивний підтекст. Так, на малюнку однієї з

дівчаток – члени родини, котрі взяли за руки. Навколо – дерева та квіти, обличчя усміхнені. Дуже часто проступає авторитарне поводження дорослих із дитиною дошкільного віку і навіть застосування сили, що виражене надміру великими руками.

Застосовують яскраві колірні відтінки 65% дітей. Зображення першими різних предметів, а не людей, на багатьох малюнках говорить про емоційну заклопотаність соціальною ситуацією. Діти ніби відкладають малювання дорослих, а зображують речі, які не наповнені сильною емоційною значущістю (машини, будинки, геометричні фігури, предмети побуту).

Таблиця 2.2

Симптомокомплекс – тривожність

Виділені показники	Методика «Кінестетичний малюнок сім'ї» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Наявність штрихування	50%	60%
Лінія обводки	45%	35%
Лінія з сильним натиском	60%	90%
Перебільшена увага до деталей	75%	45%
Стирання	15%	40%

Таким чином, малюнки з проєктивної методики «Дім. Дерево. Людина» відрізняються більшою наявністю ліній з сильним натиском, сильним штрихуванням, перебільшеною увагою до деталей і слідами стирання.

75% дітей експериментальної групи почали малюнок із зображення різних предметів (кіл, трикутників, хмар, дерев, листя, сонця). Вони ніби «застрягали» на предметах або явищах навколишнього світу, зволікаючи почати момент малювання людей. Про тривожність свідчить і підкреслене промальовування очей (60% і 90%), що говорить про наявність у більшості дітей страхів. Крім того, в малюнках зустрічається специфічна «тривожна лінія» – довга лінія, що складається з окремих дрібних штрихів (35%).

Тривожність і страх дітей відображають надміру заштриховані олівцями постаті дорослих. Стосунки дітей з батьками, як свідчать малюнки, не надто близькі – часто їхні постаті зображені відокремлено одна від одної. До речі, вихователі стверджують що сьогоденні батьки мало цікавляться внутрішніми

переживаннями власних дітей, світом їхніх емоцій, тоді як дитина дошкільного віку потребує до себе особливої уваги.

Таблиця 2.3

Симптомокомплекс – конфліктність

Виділені показники	Методика «Кінестетичний малюнок сім'ї» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Бар'єри між фігурами	55%	40%
Виділення окремих фігур	75%	30%
Ізоляція окремих фігур	80%	15%
Переважання речей	75%	15%

Про конфліктність і напружені взаєностосунки більшою мірою свідчить відсутність на малюнку деяких дорослих (30%), ізоляція окремих фігур, а також виділення окремих дорослих при одночасному збільшенні відстані між ними і дитиною дошкільного віку. 5% дітей відмовилися спочатку від малювання на задану тему, що говорить про негативне відношення, надмірну емоційну напругу дитини дошкільного віку в соціальній ситуації, тенденції до витіснення цих відчуттів. Ці ж діти намалювали фігуру вихователя останньою. Показником конфліктності є також паузи перед малюванням тієї або іншої фігури (30%).

Відсутність основних частин тіла і обличчя (рук – 12%, рота – 20%, вух – 60%), зображення зредукованих пальців рук (55%), а також штрихування рук (30%) може свідчити про емоційну напруженість в соціальних контактах, понижений практиці спілкування з дорослими і поєднанні пониженої потреби спілкування з емоційною бідністю. Якщо автор пропустив добре відомі йому частини обличчя, то це, швидше за все – протест по відношенню до зображеного у такий спосіб дорослого, що говорить про негативне відношення.

Таблиця 2.4

Симптомокомплекс – відчуття неповноцінності

Виділені показники	Методика «Кінестетичний малюнок сім'ї» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Відсутність автора	10%	5%
Зображення себе останнім	30%	20%
Ізоляція автора від інших	60%	60%
Маленькі фігури	30%	80%
Розташування фігур на нижній частині листка	60%	60%

Більшість дітей (котрі не намалювали себе) одночасно з відчуттям знедоленої особи відчувають відчуття провини за те, що не приймаються близькими. Відсутність автора на малюнку може бути наслідком переживань, що є дуже важкою травмою для дитини. При цьому вона намагається «сховатися» від конфлікту, представити все так, як раніше.

Отримані результати тестів свідчать про почуття відчуженості, що переживається дитиною дошкільного віку, неповноцінність порушених відносин з дорослими, емоційну залежність, відчуття невпевненості, потреби в захисті і турботі. Інші малюнки говорять про відчуття втрати свого Я і болісне переживання відсутності позитивних відносин з близькими дорослими. Це діти, що зображають себе (або інших дорослих) у вигляді машин (10%). Лише 10% дітей «заявили» про необхідність визнання своєї значущості (детальніше зображення самого себе). 35% дітей використовували один і той же колір для зображення себе і своїх близьких (показник близькості зі всіма близькими дорослими).

Таблиця 2.5

Симптомокомплекс – ворожість

Виділені показники	Методика «Кінестетичний малюнок сім'ї» (%)	Методика «Дім. Дерево. Людина» (%)
Агресивна позиція фігур	55%	35%
Деформована (нечітка) фігура	40%	30%
Руки розкинуті в сторони	65%	45%
Пальці рук у вигляді довгих паличок	15%	15%

Під час емпіричного дослідження 40% дітей намалювали себе на відстані від першого зображеного дорослого. З урахуванням раніше виділених несприятливих ознак, даний показник може свідчити про найбільш негативні емоції дитини дошкільного віку по відношенню саме до цього дорослого. У 80% випадків це фігура, що зображує вихователя. Розкинуті в сторони руки, пальці у вигляді довгих паличок є ознаками агресивності в соціальній ситуації.

Розміщення малюнка дітьми на листі паперу дозволило нам одержати наступну інформацію: 60% розміщують малюнок в центрі листа (потреба дбайливого контролю ради збереження психологічної рівноваги). У більшості

малюнках дітей присутня мама, більш ніж в 70% випадків малюнок чіткий, яскравий, промальовані всі деталі, всі малюнки виконані кольоровими олівцями. Тато зустрічається більш ніж в 40% малюнків. У 35% випадків зустрічається вихователь як значущий для дитини дошкільного віку дорослий. Малюнки яскраві, чіткі, часто присутні прикраси, виділення кольором.

В основному дорослі розташовані на малюнках на відстані одне від одного, що може свідчити про дискомфортні стосунки дитини дошкільного віку з ними. Сама дитина дошкільного віку зустрічається більш ніж в 70% малюнків. Найчастіше це яскраві фігури, розташовані або на відстані від фігур дорослих, або поряд з одним із них.

Аналіз малюнків дозволяє зробити загальний висновок про ступінь соціалізаційного процесу дитини. Про це говорить схематичність і незакінченість деяких малюнків, відсутність яскравих насичених кольорів, другорядних деталей, також відсутність єдності родини, загальної діяльності, деяких членів родини, непропорційне зображення фігур, штрихування, сильний натиск. Малюнки деяких дітей відрізняються відносною емоційною гармонією дитини дошкільного віку в умовах дитячого садка, інші малюнки свідчать про наявність проблем емоційного плану, незадоволеності дитини дошкільного віку ситуацією в дитячому садку, відсутності відчуття емоційного комфорту в ЗДО, підвищеної тривожності.

Аналіз результатів діагностичних досліджень може допомогти дорослим зрозуміти причини негативного емоційного стану та недоліків у соціалізованості дитини, послужити основою для побудови індивідуальної корекційної роботи. Дитина дошкільного віку чекає не тільки доброзичливої уваги дорослого, але й поваги до себе. Запам'ятовуючи зміст книжки у формі образів, дошкільник відтворює ці образи при організації гри, у своїх малюнках. Це свідчить про спрямованість молодшого дитини дошкільного віку на активне сприймання змісту художніх творів. Він прагне бути діючою особою прослуханої казки, оповідання, вірша, беручи на себе роль, насамперед, позитивних і зовнішньо привабливих героїв, тих, до кого дорослий виявив свою прихильність.

Для забезпечення ефективного соціалізаційного процесу вихователю потрібно знати, чого чекають від спілкування з ним вихованці, враховувати їхню потребу у спілкуванні з дорослими, розвивати її. Педагогічно правильне спілкування з дітьми у «зоні найближчого розвитку» сприяє реалізації їхніх потенційних можливостей, готує до складніших видів діяльності. Зміст його обумовлюється завданнями, які педагог намагається розв'язати у роботі з дитини дошкільного віку.

Наповнення «Я-образу» дітей позитивними уявленнями про себе та інших людей, формування адекватної самооцінки власних проявів соціалізаційного процесу передбачає використання вихователем таких прийомів:

- стимулювання дітей до здійснення аналізу та оцінки власних вчинків у моральних ситуаціях на основі співставлення з відповідними загально-прийнятими еталонами;

- проведення ігрових тренінгів на формування позитивного само-сприйняття та адекватної самооцінки;

- оформлення та ведення фотоальбому «Наші добрі справи»; перегляд та обговорення з дітьми світлин (індивідуально, з підгрупами);

- організація колективної діяльності альтруїстичної спрямованості (суспільно-корисна праця: виготовлення подарунків для батьків, друзів, дітей інших груп, інших дошкільних навчальних закладів; допомога помічнику вихователя, іншим працівникам закладу дошкільної освіти; написання листів хворому однолітку; підготовка привітань-сюрпризів та ін.);

- відвідування з дітьми вихованців інших вікових груп (важливо практикувати відвідування дітьми старшого дошкільного віку молодших: «Пограємося з дітьми дошкільного віку», «Допоможемо дітям дошкільного віку зібратися на прогулянку»).

Доцільним є також навчання дітей вирішенню реальних ситуацій; розширення досвіду ініціативних вчинків; збагачення досвіду їх поведінки:

- організація в повсякденному житті дітей виховних ситуацій;

□ створення умов для вправлення у дотриманні норм поведінки дітей в процесі різних видів діяльності (спілкування, ігрової, мовленнєвої, трудової, образотворчої та ін.).

У процесі реалізації запропонованої системи виховного впливу з боку вихователя на розвиток самосвідомості дитини дошкільного віку будуть виконані визначені програмові завдання.

Висновки до розділу 2

Здійснено теоретичне узагальнення можливостей проєктивних методик, зокрема таких як «Кінестетичний малюнок сім'ї» й «Дім. Дерево. Людина». Вимоги об'єктивності цих методик задовольняються через стандартизованість, надійність і валідність методик. Стандартизація процедури емпіричного дослідження забезпечується за рахунок одноманітності інструкції, протоколів, умов і порядку проведення обстеження. Обробка результатів забезпечується дотриманням норм і правил кількісної і якісної оцінки отриманих даних.

Аналіз малюнків дозволяє зробити загальний висновок про ступінь соціалізаційного процесу. Про це говорить схематичність і незакінченість деяких малюнків, відсутність насичених кольорів, другорядних деталей, також відсутність єдності родини, загальної діяльності, деяких членів родини, непропорційне зображення фігур, штрихування, сильний натиск. Малюнки деяких дітей відрізняються відносною емоційною гармонією дитини в умовах дитячого садка, інші малюнки свідчать про наявність проблем емоційного плану, незадоволеності дитини ситуацією в дитячому садку, відсутності відчуття емоційного комфорту в ЗДО, підвищеної тривожності. Використання запропонованих методик сприяє здійсненню прогнозу особистісних проблем дитини; отриманий з допомогою методики проєктивний може бути підставою для надання дошкільнику подальшої психологічної допомоги.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової соціально-психологічної літератури дозволив зробити висновок, що соціалізація охоплює всі процеси прилучення до культури, навчання й виховання, за допомогою яких особистість здобуває соціальну природу й здатність брати участь у соціальному житті. У процесі соціалізації беруть участь все оточення індивіда: сім'я, сусіди, дошкільний заклад, засоби масової інформації й т.д. Відтак соціалізацію дошкільника визначено як двобічний процес взаємодії людини і соціального середовища, тобто включення її в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду, а також самостійного відтворення цих відносин, у ході яких відбувається формування унікальної особистості дитини.

Результатом соціалізації дитини дошкільного віку є соціалізованість – сформованість у загальному вигляді рис і соціальних якостей, які дають дитині змогу почуватися комфортно серед людей, орієнтуватися в людському довкіллі, вибірково ставитися до нього, визначатися зі своїми пріоритетами та статусом. До характеристик, які засвідчують успішну соціалізацію особистості дошкільника, відносять: здатність дитини проявляти гнучкість, змінювати свої ціннісні орієнтації, якщо це доцільно; уміння збалансовувати власні інтереси і вимоги своєї соціальної ролі; вибіркоче ставлення до соціальних ролей, надання переваг деяким з них; не лише орієнтація на конкретні вимоги, а й розуміння моральних цінностей.

Основними завданнями закладу дошкільної освіти є створення умов для соціалізації особистості, різнобічного розвитку дитини дошкільного віку, учня, формування гармонійної особистості, збереження та зміцнення її фізичного та психічного здоров'я; формування основних норм загальнолюдської моралі; створення умов для здобуття дошкільниками, учнями безперервної дошкільної та загальної середньої освіти в обсязі державних стандартів дошкільної та загальної середньої освіти, розвиток їхніх творчих здібностей і нахилів.

Показано, що проєктивні методики використовують для вивчення особливостей соціальних відносин з дорослими та соціалізації особистості. Із психодіагностичних методик психологами найчастіше використовуються проєктивні (для діагностики соціалізації дошкільника – малюнкові проєктивні методики). Популярність проєктивних методик впливає з того, що вони в меншій мірі піддаються фальсифікації з боку досліджуваного, і тому більш придатні для діагностики особистості. Ця перевага проєктивних методів пов'язана з тим, що їх ціль звичайно замаскована, і досліджувана особа не може вгадати способи інтерпретації показників і їхній зв'язок з тими або іншими проявами особистості; тому нівелюються маскування, перекручування, захисні реакції при обстеженні. Здійснено теоретичне узагальнення можливостей проєктивних методик, зокрема таких як «Кінестетичний малюнок сім'ї» й «Дім. Дерево. Людина». Вимоги об'єктивності цих методик задовольняються через стандартизованість, надійність і валідність методик. Стандартизація процедури дослідження забезпечується за рахунок одноманітності інструкції, протоколів, умов і порядку проведення обстеження. Обробка результатів забезпечується дотриманням норм і правил кількісної і якісної оцінки отриманих даних.

Аналіз малюнків дозволяє зробити загальний висновок про ступінь соціалізації особистості дитини. Про це говорить схематичність і незакінченість деяких малюнків, відсутність яскравих насичених кольорів, другорядних деталей, також відсутність єдності родини, загальної діяльності, деяких членів родини, непропорційне зображення фігур, штрихування, сильний натиск. Малюнки деяких дітей відрізняються відносною емоційною гармонією дитини в умовах дитячого садка, інші малюнки свідчать про наявність проблем емоційного плану, незадоволеності дитини ситуацією в дитячому садку, відсутності відчуття емоційного комфорту в ДНЗ, підвищеної тривожності.

Використання запропонованих методик сприяє здійсненню прогнозу особистісних проблем дитини-дошкільника; отриманий з допомогою методики проєктивний матеріал про дитину може бути підставою для надання їй подальшої психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства : развитие отношений ребенка в детской субкультуре / В.В. Абраменкова. – Москва : Московский психосоц. институт ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 416 с.
2. Абрамова Г.С. Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – 624 с.
3. Артемова Л.В. Соціалізація дитини в родині / Л.В. Артемова // Дошкільне виховання. – 2004. – № 3. – С. 3-5.
4. Арушанова А. Организация диалогического общения дошкольников со сверстниками / А. Арушанова // Дошкольное воспитание. – 2011. – № 5. – С. 51-59.
5. Асмолов О. Главное – сохранить почемучек / О. Асмолов // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 3. – С. 68–69.
6. Базова програма розвитку дітей дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. О. Л. Кононко. – Київ : Світич, 2015. – 430 с.
7. Бернс Р.С. Кинетический рисунок семьи : введение в понимание детей через кинетические рисунки / Бернс Р.С., Кауфман С.Х. – Москва : Смысл, 2000. – 146с.
8. Бодалев А.А. Общая психодиагностика / Бодалев А.А., Столин В.В. – СПб. : Речь, 2000. – 440 с.
9. Беленька Г. Стратифікація суспільства та діти в ньому / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2005. – № 6. – С. 10-12.
10. Богуш А.М. Дитинство : погляд сьогодення / А.М. Богуш // Виховання і культура. – 2003. – № 1-2. – С. 4-10.
11. Болгаріна В.С. Соціальна структура суспільства і соціалізація дитини / В.С. Болгаріна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. – Київ : Пед. думка, 2009. – Кн.1. – С. 31-37.

12. Бочарова В.Г. Стратегия модернизации сельского образовательного социума / В.Г. Бочарова, М.П. Гурьянова // Педагогика. – 2005. – № 8. – С. 32-38.
13. Бреева Е.Б. Дети в современном обществе / Е.Б. Бреева. – Москва : Эдиториал УРСС, 1999. – 212 с.
14. Ваховский Л. О содержательной стороне социализационного процесса в современных условиях / Л. Ваховский, С. Савченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 4-9.
- 14а. Гірняк А. Н. Психолого-педагогічний аналіз змісту і структури шевченкового букваря / А. Н. Гірняк, Г. С. Гірняк // Психологія і суспільство : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф. [«Тарас Шевченко і сучасна національна освіта»], (Тернопіль, 5-6 берез. 2014 р.) / Тернопільський нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2014. – С. 133-134. – (Спецвипуск).
15. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка / Н.Ф. Голованова. – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – 272 с.
16. Гурлева Т.С. Оздоровлення соціокультурного середовища дітей як психологічна проблема / Т.С. Гурлева, О.О. Вовчик-Блакитна // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 5. – С. 54-57.
17. Гуровська Т. Вперше до дитсадка / Т. Гуровська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 11-12. – С. 8-10.
18. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. – Запоріжжя : ЛПДС, 2004. – 268 с.
19. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія / Т.В. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2004 – 368 с.
20. Євтух М.Б. Соціальна педагогіка : підручник / М.Б. Євтух, О.П. Сердюк. – Київ : МАУП, 2003. – 232 с.
21. Заверико Н. Історико-теоретичний аналіз досліджень проблеми соціалізації особистості / Н. Заверико, І. Зверева // Соціальна педагогіка і адаптивність особистості. – Суми : Мрія, 1994. – С. 49-59.

22. Заверико Н. Особливості соціалізації дитини в сучасних умовах / Н. Заверико // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2005. – №1. – С. 30-36.
23. Корепанова М.В. Теория и практика становления и развития образа Я дошкольника : монографія / М.В. Корепанова. – Санкт-Петербург : Перемена, 2011. – 286 с.
24. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / Кононко О. Л. – Київ : Стилос, 2002. – 144 с.
25. Кравченко Т.В. Соціалізація особистості дошкільника і соціальне середовище // Теоретико-методологічні проблеми дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Київ, 2006 – Вип. 9. Кн. 2. – С. 23–29.
26. Лапченко О.І. Ставлення до себе та до ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку / О.І. Лапченко. – Київ : Маркус, 2006. – 210 с.
27. Левченко О.Д. Особистісний розвиток дітей дошкільного віку / О.Д.Левченко // Вісник Прикарпатського університету : Педагогіка. – 2000. – Вип. III. – С.29-37.
28. Мухина В.С. Детская психология / В.С. Мухина. – Москва : Владос, 1995. – 272 с.
29. Печенко І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури // Зб. наук. пр. ПДУ ім. Н.В. Короленка – Полтава, 2005 – Вип. 6 (45). – С. 81-82.
30. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2004. – 456 с.
31. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка / Поніманська Т.І. – Київ : Академвидав, 2006. – 456с.
32. Рафалюк М.І. Сучасні аспекти особистісного розвитку у дошкільному віці / М.І. Рафалюк // Дошкільне виховання. – 2011. – № 4. – С. 49-51.
33. Ричард С. Лазарус. Проективная психология / Ричард С. Лазарус. – Москва : Владос, 2000. – 258с.

34. Терлецька Л. Психологія розвитку духовності засобами малюнка / Терлецька Л. – Київ : Главник, 2008. – 144 с.
- 34а. Фурман А.В. Проектування змісту і структури електронного навчально-книжкового комплексу для учнів початкової школи / Анатолій Васильович Фурман, Андрій Несторович Гірняк, Галина Степанівна Гірняк, Тамара Козлова // Вітакультурний млин. – 2014. – Модуль 16. – С. 29-39.
35. Холман А.М. Методи оцінки сім'ї : інструментарій для розуміння і інтервенцій / А.М. Холман. – Запоріжжя, 2000. – 162 с.
36. Шейнов В. П. Психодіагностика : навчальне посібник / В. П. Шейнов. – СПб. : Пітер, 2005. – 400 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розробка заняття для соціалізації дошкільників

Тема. «Ти живеш серед людей»*Старша група*

Мета: розширювати уявлення дітей про людину як суспільну істоту, про гуманістичне спілкування з людьми. Вчити оцінювати вчинки та взаємини людей, орієнтуючись на моральні стандарти; передавати інформацію невербальними способами спілкування; соціально прийнятно поводитися в різних ситуаціях спілкування. Збагачувати досвід спілкування з людьми різного віку. Розвивати фантазію. Виховувати культуру спілкування, позитивне ставлення до людей, почуття радості від спілкування з ними.

Матеріал: ілюстрації із зображеннями різних ситуацій спілкування, казка В. Сухомлинського «Дівчинка і Ромашка», іграшкові телефони; фішки.

Попередня робота: проведення бесід на теми: «Ми ввічливі малята», «Кого можна назвати чемною людиною»; розв'язання проблемних ситуацій; гра «Оціни вчинок»; малювання «Портрет друга».

*Хід заняття**Бесіда вихователя з дітьми.*

– Діти, на прогулянці я спостерігала таку ситуацію: двоє дівчаток ділилися своїми враженнями про те, як вони гарно провели свої вихідні, куди ходили, що нового бачили, але при цьому вони постійно перебували одна одну. Чи правильно це? Чому? Як би ви поводитися на їхньому місці?

– Так, розмовляючи з кимось, треба не лише самому говорити, а й уважно слухати його. Розмовляти треба лагідним, привітним голосом. Усміхатися. Не розмахувати руками, дивитися співрозмовникові в очі.

На дошці вивішено малюнки із зображеннями різних ситуацій спілкування.

– Подивіться на ці малюнки і скажіть, на яких з них діти правильно спілкуються один з одним, а на яких – ні. Якщо ситуація спілкування, на ваш погляд, із дотриманням правил, піднімаєте зелені фішки, якщо ні – червоні.

Вихователь показує ілюстрацію, а діти піднімають відповідну фішку.

Поясніть, чому ви так думаете? (*Діти обґрунтовують свій вибір*).

– Пропоную послухати казку В. Сухомлинського «Дівчинка і Ромашка».

Вихователь читає казку.

– Сподобалася казка?

– Як ви гадаєте, чи можуть люди дружити з рослинами і тваринами?

– Чи гарно Дівчинка розмовляла з Ромашкою? (*Так, вона співчувала їй, уважно слухала, не перебувала*).

– Дівчинка почула, що хтось плаче, уважно вислухала квіточку й заспокоїла її. Вона поведилася не лише як вихована людина, що вміє спілкуватися, а й показала себе справжнім другом.

– А тепер уявіть, що дзвонить телефон. Вам телефонує подруга або

товариш. Як ви розмовлятимете з ним? Важливо дотримуватися одного правила – не просто розмовляти, а розмовляти ввічливо. Про що можна розмовляти з другом по телефону? (*Домовитися про зустріч, повідомити свої новини, поцікавитися справами друга*).

Двоє дітей інсценують телефонну розмову. Усі інші діти уважно спостерігають і слухають діалог. Разом з вихователем вносять корективи.

– А тепер уявіть, що у вас пролунав телефонний дзвінок – телефонує знайомий ваших батьків – доросла людина. Як ви розмовлятимете? Так само, як зі своїм товаришем чи інакше?

Двоє дітей інсценують телефонну розмову – дитини з дорослим. Усі інші уважно спостерігають і слухають діалог співрозмовників. Разом з вихователем допомагають правильно побудувати розмову.

– Діти, а чи завжди люди спілкуються за допомогою слів?

– Давайте пограємо з вами в гру «Скажи без слів».

Діти сідають у коло. Завдання: без слів передати сусідові фразу, яку вихователь прошепотів дитині на вушко. Це повинні бути слова, пов'язані з особливостями спілкування (наприклад, «Велике серце», «Я тебе люблю», «Подякуй», «Попрощайся», «Покажи, що ти задоволений», «Будь ласка, прохось перший» тощо). Кожна дитина по черзі виконує завдання без слів. Інші спостерігають і відгадують «зображену» фразу.

– Молодці, діти! Умієте спілкуватися: і по телефону розмовляєте з друзями і з дорослими. Гарно висловлюєте свої почуття, враження за допомогою мови жестів, але вам ще треба багато чому навчитися.

– Спробуємо разом скласти правила спілкування з друзями та з дорослими людьми.

1. Уважно слухай співрозмовника.
2. Не перебивай.
3. Вживай ввічливі слова.
4. Дивися співрозмовникові в очі.
5. Виказуй своє розуміння того, про що тобі говорять.
6. Не розмахуй руками, коли розмовляєш.
7. Дай пораду, якщо про це тебе просять.
8. Не відмовляйся допомогти, коли цього від тебе чекають.

Узагальнення. Умій сказати, умій і змовчати. Хочеш, щоб тебе слухали, навчися слухати інших.

Ігрові вправи для підвищення рівня соціалізованості дошкільників

Вправа 1. «Вагівниця» (настільно-дидактична гра).

Мета: розвивати вміння аналізувати та керувати своєю поведінкою.

На столі стоїть «вагівниця» (дві коробки), куди діти кладуть + та – власного перебування в дитячому садку.

Наприклад: в дитячому садку багато дітей; в дитсадку можна гратися з багатьма дітьми; в дитячому садку не можна нудьгувати...

Вправа 2. «Маленький художник».

Мета: Вміти описувати інших, розуміти їх настрій, виділяти суттєве, приємне; формувати позитивне відношення один до одного.

Кожний учасник по черзі загадує когось з групи і малює його портрет словами, не називаючи імені (зовнішні, внутрішні особливості, приємні риси). «Портрети» не повинні повторюватися.

Вправа 3. Гра «Місток».

Мета: Зближення дітей, вчити допомагати один одному; діяти узгоджено; розвивати емпатію.

Використовуючи метод ігрового проектування проблемної ситуації, запропонувати дитині уявити, що вони із Сашком («новачком») стоять на різних берегах річки. Сашкові треба перейти річку. Як йому допомогти? Що сказати? Як діяти?

Вправа 4. Гра «Морський банан».

Мета: розвивати відчуття єдності, згуртованості; навички самоконтролю та комунікабельності.

Грають групами по п'ять гравців, сидячи на лаві. Пропонується уявити, що вони катаються на морському банані: для цього мають міцно тримати одне одного за лікті, щоб не розірвався ланцюжок і ніхто не впав у воду. За командою ведучого гравці нахиляються праворуч, ліворуч.

Завдання: не загубити нікого з «пасажирів», не зробити нікому боляче. Якщо хтось падає з морського банану, усі разом мають вигукнути його ім'я.

Вправа 5. «Намалюй портрет».

Мета: продовження знайомства; розвиток уважного ставлення один до одного, вміння вербально описувати свого колегу.

Вправа виконується парами. Кожний гравець повинен уважно розгледіти свого партнера, потім стають один до одного спиною і по черзі називають ім'я та описують свого партнера: зачіску, одяг, обличчя. Потім повертаються обличчям і порівнюють з оригіналом.

Вправа 6. Гра «Впізнай за описом».

Мета: розвиток уміння коректно поводитися, фіксувати найсуттєвіші риси, особливості, характеризувати, не кривдячи партнера.

Кожний гравець, по черзі, загадує когось із групи і малює його словесний портрет: зовнішні, внутрішні особливості, риси характеру, особистісні та професійні досягнення, не називаючи особу. Група повинна за описом відгадати, кого мали на увазі.

Вправа 7. «Загубився».

Мета: розвивати уміння контактувати з незнайомими людьми, добирати адекватні форми поведіння; розвивати соціальну компетентність та комунікабельність.

Вихователь розповідає історію, яка трапилася з одним хлопчиком. Богдан разом з батьками приїхав у незнайоме місто. Вони тільки зійшли з поїзда, як хлопчик побачив велику собаку й від подиву зупинився, а батьки пішли далі. Собака побіг. Хлопчик озирається, але мами й тата нема.

Завдання дітям: Запропонувати виходи з цієї ситуації, змодельовати поведінку «персонажів» (як можна частіше промовляти ім'я хлопчика). Наприклад, батьки шукають хлопчика, гукаючи його: Богдан, Богданчику!